folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:82, 2015/2

Alan Araştırmacısı Olarak Sedat Veyis Örnek ve Alan Çalışmalarına Katkıları

Selcan Gürçayır Teke[1]

Bugün, Türkiye'de etnografik araştırma yapacak olan kimse saha çalışmasına ön planda yer vermek zorundadır. Çünkü, yurdumuzda ne el altında bulundurabileceğimiz etnolojik haritalar, ne arşivler, ne de yeterli sayıda bilimsel neşriyat vardır. Bu şu demektir: araştırıcı, hem üzerinde çalışacağı malzemeyi saha çalışması yoluyla toplayacak, hem de değerlendirecektir.

Sedat Veyis Örnek

Halk bilimi çalışmalarını derleme çalışmalarından ayrı düşünmek imkânsız gibidir. Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda "amatör derleyiciler" ya da devlet kurumları aracılığıyla başlatılan derleme çalışmaları zamanla halk bilimciler tarafından bilimsel bir boyut kazanmıştır. Derleme çalışmaları, yöntem ve teknikleri üzerinde tartışılan bilimsel bir boyut kazansa da Türk halk bilimi tarihi açısından derleme çalışmalarının metin ya da malzeme derlemenin ötesine geçememesi bir sorun olarak kalır. Bu sorunun günümüzde de devam ettiğini söylemek çok da yanlış bir değerlendirme olmayacaktır. Derleme yapacak kişinin "belki bir daha derlenemeyecek" verileri alandan toplayacak kişi olarak görülmesi ve geleneksel bilgilerin kaydedilmesine yüklenen aşırı anlam analiz eksiklerinin sebepleri arasında gösterilebilir. Alandan bir masal ya da bir el sanatına ilişkin bilgi derlerken unutulmakta, kaybolmakta olan bir masalın ya da sanatın literatüre kazandırılmasının işin temel ekseni olarak görülmesi sıklıkla eleştirilir. Oysaki alana giden, derleme yapan kişi buradan hareketle bir şeyler söyleyebilecek, değerlendirmelerde bulunabilecek en yetkin kişidir. Derlemeci ilk elden yaptığı gözlemlerle derlenen verileri yorumlama ve analiz etme kapasitesine sahiptir. Türkiye'deki derleme çalışmalarına bakıldığında, derlemenin amaç değil araç

1 Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü (sgurcayir@gazi.edu.tr)

olarak görülmesi gerektiği zaman içerisinde hak verilen bir yaklaşım olarak yerleşse de bunun eylem hâline getirilmesinde birtakım sıkıntıların yaşandığı görülmektedir. "Derleme" ve "alan/saha çalışması" sözcüklerinin tercihi ve bu sözcüklerin gönderme yaptıkları anlamlar dünyası da aslında bu farklılığı net bir biçimde ortaya koymaktadır. Derleme daha çok "eyleme," alandan elde edilen bilgilerin toplanmasına ve arşive kazandırılmasına yönelik işlem olarak tanımlanırken alan araştırması "gözlem, anket, mülakat gibi araştırma tekniklerinin kullanıldığı yerinde gözleme ve tespit etme" anlamlarını ifade eder. Halk bilimciler terim olarak "derleme"yi benimserken sosyologlar, antropologlar ve etnologlar "alan araştırması" kavramını tercih ederler.[2] Bu tercihler aslında alandan elde edilen verilere nasıl yaklaşılacağına ilişkin disiplinlerin bakış açılarını da sunar. Derleme sonucunda elde edilen verilerden oluşan düzgün ve nitelikli folklor arşivlerinin olmayışı, "eğer kurtarmak için yapıyorsak zengin arşivlerimiz nerede" sorusunu ister istemez akla getirir. Halkbilimcilerin ilk dönem etnografya ve halk bilimi kılavuzlarındaki soruları sorarak alandan bilgiler edinmeleri ve bu bilgileri deşifre ederek kayıt altına almalarının, işin yalnızca çok küçük bir kısmını oluşturduğu düşüncesi zaman geçtikçe halkbilimciler arasında yerleşir. Derlemelerin ilk dönemde millî gerekçelerle amatör kişiler ve kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi sonrasında ise bu alanda uzmanlaşan kişiler tarafından yürütülmesi derlemenin neden, niçin ve nasıl yapıldığı sorularına verilen cevapları da değiştirir.

Bu çalışmada, ilk olarak Türkiye'deki derleme çalışmalarının hangi gerekçelerle gerçekleştirildiği ve derlenen verilerin hangi beklentilere cevap vermesi gerektiği konusunda yaşanan değişimlere değinilecektir. Sonrasında yaptığı çalışmalarla Türk derleme tarihine önemli katkılar sunan Sedat Veyis Örnek'in Türk derleme tarihi açısından nerede durduğuna ve derlemecilik anlayışına odaklanılacaktır. Sedat Veyis Örnek'in alan çalışmalarına dayanan *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* (1966), *Anadolu Folklorunda Ölüm* (1971) ve *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* (1979) başlıklı kitapları ve alan çalışmasına dair teorik ve pratik görüşlerini ortaya koyduğu *Türk Halk Bilimi* (1977) kitabından hareketle derleme çalışmaları konusundaki görüşleri değerlendirilecektir. Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde bir ekol yaratan ve halkbilimcilerin yetiştirilmesinde önemli bir rolü olan Sedat Veyis Örnek'in alan çalışması konusundaki düşüncelerinin ve yürüttüğü alan çalışmalarında izlediği yöntemlerin halk bilimi derleme ve araştırma tekniklerinin Türkiye'de izlediği seyri görmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Cumhuriyetin ilanından önce kaleme alınan ve halk bilimi disiplini ile ilgili ilk makaleler arasında yer alan "Yeni Bir İlim Halkiyat: Folklor" başlıklı yazısında Mehmed Fuad, dağılan Osmanlı Devletinin Rumeli'deki varlığının bu toprakların kaybedilmesiyle birlikte yavaş yavaş yok olacağını, bu toprakların eski Türk memleketi olduğunu ispat etmek için halkiyatın canlı vesikalarına ihtiyaç duyulacağını bunların "zapt ve kayıt altına alınmasının" önemine dikkat çeker. Mehmed Fuad'ın, yeni bir ilim olarak halk biliminin çalışma alanını tanıttığı makalesinde derlemenin gerekliliğinden bahsetmesi dikkate değerdir. Derleme, makalenin yazıldığı 1914 yılının siyasal ve sosyal şartlarına uygun bir anlam kazanır ve kaybedilen topraklarda bir dönem yaşandığının belgesi olarak görülür. Makalesinin ilerleyen bölümlerinde Mehmed Fuad, "müstemlekeci kavi hükümetlerin sömürgeleştirdikleri yerler-

2 Derleme ve alan/saha araştırması kelimelerini birlikte kullanan Sedat Veyis Örnek'in bu sözcük tercihlerinde istisnai bir halk bilimci olduğu düşünülebilir.

de nasıl bir idare benimseyeceklerini âlimlerin" çalışmalarına borçlu olduklarını ifade eder. O bölgede uzun yıllar yaşayarak "âdetleri, ananeleri, dini, lisanı, şarkıları ve masalları" zabt eden âlimlerin yöneticilere halkın nasıl yönetileceği konusunda görüş oluşturduklarına vurgu yapılır. Antropoloji çalışmalarının doğuşunda ve ilk dönem alan araştırmalarında baskın olan sömürgeciliğe hizmet etme düşüncesini öne çıkaran Mehmed Fuad, folklorun da devlet adamlarına hizmet ettiğini ileri sürer. Radloff ve Gerlevski gibi Rus Türkologların Türk şarkılarını, masallarını, hikâyelerini toplamalarından Rus hükümetinin yararlandığını ancak Osmanlı Devletinin buna bir istisna teşkil ettiğinden bahseder. Anadolu vilayetlerinde folklor tetkikatını, bizim değil Macar ulemasından Doktor Kunos ve Doktor Giz tarafından yapılmasına sitem eder (Köprülüzade, 1914).

"Yaşayan" hâlihazırda var olan geleneksel verileri, bilgileri kayıt altına alma, "kaybolmadan" arşivlere kazandırma düşüncesi, bütün derleme çalışmalarının arkaplanında yer almaktadır. Taşıyıcılarının, aktarıcılarının ölmeleriyle birlikte yok olacağı düşünülen ama "çok değerli" olan geleneksel bilgilerin hiç değilse arşiv sayfalarına kaydedilmesi oldukça önemlidir. Türk folklor tarihinin kimi dönemlerinde zaman karşısında savunmasız olduğu düşünülen bu bilgilerin bir an önce kaydedilmesinin millî bir ödev olarak görüldüğüne şahit olunur. Dönemin Ankara Etnografya Müzesi Müdür Muavini Enise Yener, Wolfram Eberhard ile bir karşılaşmasında Eberhard'ın "Etnografik ve folklorik eserler toprak altındaki eserler gibi ölümsüz olmadığına göre bunların toplanmasında hâlâ ne beklendiğini bilemiyorum. Bu işler için ecnebilerin gelip yapmasını mı bekliyorsunuz" sözlerini acı bir itham olarak değerlendirir(Yener, 1960, s. 21). Çoktan yapılması gereken çalışmaları yapmamış olmanın verdiği üzüntüyü Yener kitabının ilerleyen bölümlerinde "Anadolunun ve Türk halkının tetkikini bütün dünya başta Türk halkından bekliyor. Bu işi benimsememek yahut başka zamana asmaktan zarar görecek bir millet varsa o da Türk milletidir. Unutulan veyahut mahvolan her madde milletin vücudundan bir kısmının ölümü demektir." cümleleriyle millî bir ödev hâline getirir(Yener, 1960, s. 21). Mehmed Fuad'ın makalesinden yıllar sonra yazılmış olmasına rağmen Yener de benzer bir sorunu dile getirerek derleme çalışmalarının yapılmayışından yakınır. Derleme çalışmalarından elde edilen verilerle neler yapılacağı konusu zaman zaman değişim gösterse de derlemelerin bir "kurtarma operasyonu" olarak görülmesi ve folklorik ürünlerin bir an önce derlenmesi gerektiği çok farklı dönemlerde farklı halk bilimciler tarafından dile getirilir. Yukarıda da belirtildiği gibi kaybolmadan kayıt etme fikri, derleme çalışmaları için halk bilimciler arasında güçlü ve temel bir motivasyon olma özelliğini korur.

Cumhuriyetin ilanının akabinde derleme çalışmaları halkı keşfetme yollarından biri olarak değerlendirilir. "Halkı öğrenme" ve öğrenilenlerden yola çıkarak halkı yükseltme düşüncesi ilk dönem derleme çalışmalarında açıkça hissedilir. Türk Halkbilgisi Derneği tarafından yürütülen ve yurt çapında örgütlenmeye çalışılan derleme çalışmalarında halkı keşfetme ve halkı yükseltme çabalarının bir arada yürüdüğü görülmektedir. Dernek tarafından ilk baskısı 1928 yılında *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber* ikinci baskısı 1949 yılında *Folklor ve Etnografya Kılavuzu* adıyla yayımlanan kitapta derleme çalışmalarının neden yapılması gerektiği sorusuna şöyle cevap verilir:

Halkbilgisi bize halkı "halk" denen kıymetler külçesini öğretecektir. Tabiata hâkim olmak için nasıl onu öğrenmek, yakından tetkik etmek icap etti ise cemiyet için de aynı düşünce varittir. Halkı yükseltme yollarını, onun manevi hayatının muhteviyatını öğrenmek ile açabileceğiz. Bundan başka bu malzemeyi takibedecek olan içtimai ilimlere

büyük istifadeler temin edileceğini de unutmamalıyız…. Halkbilgisi aynı zamanda yükseltilmek istenen halk ile beraber ilerlemek için gereken hızı aşılar. Halkbilgisi (folklor) ekseriya zannedildiği gibi, bizi maziperest yapacak değildir, bilâkis maziperestlikten kurtaracaktır(Fındıkoğlu, 1949, s. 9).

Derleme çalışmaları, aynı zamanda yeni yaratımlar için esin olacak bir kaynak olarak görülür. Derlemeciler yaptıkları işin "millî hayata parlak bir istikbal vadeden" bir faaliyet olduğunun bilincinde olmalıdırlar. Çünkü "topladıkları bir türkü veya bir destan yeni bir edebî esere, bir halk bestesi yeni bir musiki mahsulüne, müşahade ettikleri bir örf ve âdet yeni bir hukuk ibdaına" zemin hazırlar(Fındıkoğlu, 1949, s. 9).

Sedat Veyis Örnek, makalenin girişinde verilen epigrafta da belirttiği gibi Türkiye'deki derleme çalışmalarının yetersiz olduğunu düşünmüş ve yedi bilimsel çalışmasının üçünü tamamıyla alandan elde edilen verilere dayandırmıştır. Bu çalışmaların ikisi bir diğer eksik alan olarak değerlendirdiği sözlük ile çalışmalarıdır. Örnek, halkbilimi ile ilgili etnolojik haritaların, arşivlerin ve bilimsel yayınların yokluğunu yani üzerinde söz söyleyebilecek veri eksikliğini bizzat alana giderek elde ettiği veriler üzerinden gerçekleştirmiştir. Örnek aslında kendisinden önce gerek amatör gerek kurumsal derleme çalışmalarından haberdardır. Ancak bu derlemelerden elde edilen verilerin "sistemli bir biçimde düzenlenip arşivlenerek incelenmeye ve çözümlenmeye hazır duruma getirilmediğini" düşünmektedir(Örnek, 2000, s. 27). Örnek'in bahsettiği sistemli ve düzenli arşivler meselesi 1960'lı yıllarda Enise Yener tarafından da dile getirilir. Yener, önceki derleme çalışmaların metotsuzluğunun bu verileri kullanılamaz duruma getirişinden bahseder:

Etnografya ve folklor çalışmalarında birinci şart metod ve disiplindir. Metodsuz toplanan malzeme ilim bakımından bir işe yaramıyacağı gibi bazen da toplayanın peşin hükümlerle hareket etmesi yüzünden büsbütün zihni karıştırabilir. Maalesef bu sahadaki çalışmalarımız şimdiye kadar başıboş bırakıldığı için güvenle tetkik edilebilecek malzemenin pek az olduğunu söylersek mübalağa etmemiş oluruz. Objektif ve ilmî çalışanlar bu malzemeden faydalanmak istedikleri takdirde birçok müşküllerle karşılaşacaklar, hatta hükümlerinde yanılmamak için bunları yokmuş farz ederek işe baştan başlamağa mecbur kalacaklardır(Yener, 1960, s. 22).

Örnek de alan çalışması konusunda "baştan başlanması" gerektiğini düşünen halk bilimcilerdendir. Bu nedenle kaleme aldığı kitaplarda elbette konu ile ilgili daha önce yapılmış alan çalışmalarından ve literatürden yararlanır ancak yine de kendi alan çalışmasını yaparak değerlendirmelerde bulunur. Örnek, Türk halk bilimi çalışmalarının oldukça erken dönemlerde Cumhuriyetin ilanından da önce "kişisel ve örgütsel" bazda derlemecilik ile başladığını belirtir. Ancak birkaç monografik nitelikteki başarılı araştırmanın dışında derlemelerin sistemden yoksun olduğundan ve gelişigüzelliğinden yakınır(Örnek, 2000, s. 7). Başarılı derleme çalışmaları yürütmek için derleme konusunda icracı kurum olarak gördüğü Millî Folklor Araştırma Dairesi'nin(MFAD) yeniden yapılandırılması gerektiğini öne sürer. İdari işleri düzenleyen ve derleme, araştırma ve inceleme yapan iki bölüme ayrılması gerektiğini düşündüğü MFAD başarılı halkbilimcileri de kurum içerisine katmanın bir yolunu bulmalıdır. Çeviri kılavuzlardan hareketle yürütülen halkbilimi derlemelerinin yerine MFAD'nin "ülkemizin koşullarını göz önünde bulundurarak" ve "bilimselliği" esas alan bir "Türk Halkbilim Verilerini Derleme Kılavuzu" hazırlatılması gerektiğine işaret eder. Bu kılavuzla birlikte yurt çapında başlatılacak derleme çalışma-

larında MFAD'nin araştırmacılarından, öğretmenlerden, Halk Eğitim Merkezlerindeki uzmanlardan, kültür dernekleri üyelerinden ve gönüllü derleyicilerden yararlanılabileceğine dikkat çeker (Örnek, 2000, s. 28). Ancak sadece derlemelerin yapılması ve bir köşeye bırakılması Örnek için yeterli değildir. Derlenen verilerin sistemli bir biçimde ve bilimsel standartlara uygun olarak konularına ve önemlerine göre fişlenmesi, arşivlenmesi ve bunların değerlendirilmek ve bireşime kavuşturulmak üzere konunun uzmanlarına verilmesi büyük önem taşımaktadır (Örnek, 2000, s. 29).

Örnek, araştırma ve derleme tekniklerine ilişkin görüşlerini, araştırmacıların izleyeceği yolları ve araştırmayı nasıl yapacaklarına ilişkin teorik görüşlerini *Türk Halkbilimi*[3] adlı kitabında "Araştırma Teknikleri ve Araçları" başlıklı bölümde bütünlüklü bir biçimde okuyucularla paylaşır. "Alan Araştırması Teknikleri," "Alan Araştırmasında Kullanılan Araçlar" ve "Elde Edilen Gerecin Fişlenmesi Korunması" başlıklı alt bölümlerde alan araştırmacılarına pratik tavsiyelerde bulunur. *Türk Halkbilimi* kitabında ele aldığı bu yöntem ve tekniklerin nasıl uygulandığı, gerçekleştirdiği alan çalışmaları sonucunda kaleme aldığı kitaplarda somut bir biçimde araştırmacıların karşısına çıkar.

Doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş ritüelleri çevresinde oluşan batıl inançlar ve büyüsel işlemler üzerine kaleme aldığı *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* başlıklı kitabının ön sözünde "halkı yönetmenin ilk şartını halkı doğru olarak tanımak" olarak belirleyen Örnek, alan çalışmasını bu doğru tanımanın yollarından biri olarak görür. Örnek, alan çalışmasını salt bir veri toplama aracı olarak görmediğini, derlemelerden hareketle toplum hakkında çıkarımlarda bulunmak gerektiğini ve bu çıkarımların yönetimsel kararlarda göz önünde bulundurulmasının önemini çalışmalarında açık bir biçimde ortaya koymuştur. Alan çalışmalarından elde edilen veriler, zaman zaman halkı bulunduğu çizgiden ileriye götürmede de dikkate alınması gereken verilerdir. Sivas ve çevresinde gerçekleştirdiği etnolojik tetkikte halkın batıl inanmalarının ve büyüsel işlemlerinin küçümsenmesinden ziyade halk için ne ifade ettiğinin bilinmesinin daha yararlı olacağını belirtir:

Âdet ve inanmaların, bir toplumun maddi ve manevi hayatındaki olumlu ya da olumsuz etkilerini küçümsemek görmezlikten gelmek yanlış bir tutumdur. Halkı yönetmenin ilk şartı, halkı doğru olarak tanımaktır. Halkı, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bulunduğu çizgiden daha ileri bir düzeye götürmek, onun eğilimlerinin, tutumunun, davranışlarının temelinde yatan şeyleri bilmekle mümkündür. Halkı köstekleyen ya da destekleyen âdet ve inanmaların, zihniyetin kök nedenlerini bilmeden alınacak her tedbir, kısa süreli, kısır ve yanlış olacaktır.(Örnek, 1981, s. VII).

Örnek'in benzer bir yaklaşımı, çocuk kültürü üzerine gerçekleştirdiği alan araştırmasında da karşımıza çıkar. Alandan elde edilen verileri okurlarla ham veri olarak paylaşan Örnek, bu verileri başta halk bilimcilerin, uzmanların, yöneticilerin değerlendirmesine bırakır. Toplumun çocuk ve çocuk eğitimi konusundaki tutumları ve uygulamaları bilinmeden atılacak her adım Örnek'e göre eksik olacaktır:

Biz bunların irdelenmesini ve karşılaştırmasını yapmadan, belirli bir bütünlük içinde başta halkbilimciler olmak üzere; özellikle doğum ve çocuk alanında çalışan doktorla-

3 Ali Rıza Balaman'ın Örnek'in *Türk Halkbilimi* kitabını tanıtan ve halkbilimi açısından önemini vurgulayan kitap tanıtım yazısı için bkz. Balaman, Ali Rıza (1978). "Türk Halkbilimi Sedat Veyis Örnek" *Türk Dili Dergisi*. Ocak, Sayı 316, 74-75.

rın, kültür ve kişilik konusunda araştırma yapanların, psikiyatristlerin, ruhbilimcilerin, toplumbilimcilerin, çocuk gelişimiyle uğraşan öğretmen ve öğrencilerin, ana babaların, geleceğin büyüklerini hazırlamakla yükümlü kurum, kuruluş ve yöneticilerin bu gereçden yararlanacağını umarak; gelenekselliği ağır basan bir toplumun çocuk konusundaki eğilimlerini, uygulamalarını, tutum ve davranışlarını hesaba katmadan köklü bir atılım, eğitim ve değişime gidilemeyeceğini belirtmek istiyoruz(Örnek, 1979, s. XXII).

Örnek'in "halkı doğru tanımak doğru politikalar geliştirilmesine yardımcı olur" biçiminde özetlenebilecek yaklaşımı, aslında Mehmed Fuad'ın makalesinde 1914'lü yıllarda kökeni bulunabilecek Cumhuriyetin ilanından sonra da halk bilimcilerce geliştirilen bir düşüncedir. Bu anlamda Örnek'in kendini önceleyen halk bilimcilerin derleme yapma gerekçelerinden farklı bir gerekçe öne sürmediği düşünülebilir. Ancak 1960 yılında Tübingen Üniversitesinde tamamladığı "Türkiye'de ve Japonya'da Karşılaştırmalı Bir Modernleşme Çalışması" başlıklı doktora tezinden de rahatlıkla anlaşılabileceği gibi Örnek, modernleşme üzerine kafa yormuş bir halk bilimcidir. Alan çalışmalarında sıklıkla vurguladığı halkı doğru tanımadan geliştirilecek uygulamaların başarısızlığa uğrayacağı şeklindeki yaklaşımı da aslında ilerlemelerin kaydedilebilmesi için halkı tanımanın gerekliliğine dikkat çekme çabası olarak değerlendirilebilir. Örnek, alan çalışmalarını halkı tanıma ve doğru stratejiler geliştirme araçlarından biri olarak görse de gerçekleştirdiği alan çalışmalarında var olan durumu saptayan bir yaklaşım benimsediği görülür. Alandan elde ettiği verileri kimi zaman doğrudan verişi ya da elde ettiği malzeme üzerine sınırlı yorumları "saptamacı kimliğinin" göstergesidir. *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* başlıklı çalışmasında alandan elde ettiği verileri yorumlarken, *Anadolu Folklorunda Ölüm* ve *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* adlı kitaplarında derlenen verileri yorumlamadan okurla paylaşır. Hatta *Geleneksel Kütürümüzde Çocuk* kitabının ön sözünde verilerin analizi konusunda şunları söyler: "Yorumlar ve yaklaşımlar zamanla değiştiğine, değişmesi gerektiğine göre; bizim için asıl amaç yorumdan çok, ilgi duyanların yararlanma ve değerlendirmelerine açık, elden geldiğince dizgeli bir gereç sunmaktır(Örnek, 1979, s. XXII)." *Türk Toplumbilimcileri* adlı kitapta Sedat Veyis Örnek ile ilgili bölümü kaleme alan Ali Rıza Balaman ve Emre Kongar onun bu yaklaşımını şöyle özetlerler. "Örnek, her şeyden önce bir "saptamacıydı." Asıl amacı, insanların çeşitli yaşayış biçimlerini saptamak, bunları olanaklı olduğu ölçüde çözümleyerek, arşivlemekti. Bu açıdan, genel anlamda, Örnek'in yöntemine baktığımız zaman, onun daha çok tanımlamacı ve betimlemeci bir yaklaşım kullandığını görürüz."(Kongar, 2001, s. 343).

Örnek, alan çalışmasını nasıl gerçekleştirdiğini, kaynak kişilere hangi soruların yöneltildiğini ve ele aldığı konuda daha önce yapılmış çalışmaları kitaplarında okurlarla paylaşır. Bütünüyle alan çalışmasına dayanan üç kitabından yalnızca *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* kitabında kaynak kişilere yöneltilen sorulara yer vermez. *Anadolu Folklorunda Ölüm* ve *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* kitaplarının ekler kısmında kaynak kişilere yöneltilen sorular ve derleyicilere yönelik bir kısım bulunmaktadır. Derleme esnasında sorulan soruların okurlarla paylaşılması hem daha sonra o bölgede gerçekleştirilecek alan çalışmalarında nelerin eksik bırakıldığını görme imkânı tanır hem de araştırmanın yapıldığı dönemdeki soru biçimlerini yakından görmemizi sağlar. Soru listesinin önünde

derlemeciler tarafından dikkate alınması gereken "derlemeciye notlar" olarak adlandırılabilecek bölüm, Örnek'in kaynak kişi seçimi ve derleme esnasında nasıl davranılması gerektiğine dair pratik tavsiyelerini bulabileceğimiz bir bölümdür. Örnek, derleme sırasında başka derlemecilerden yararlandığı için verilerin sistemli bir biçimde kayıt altına alınmasına büyük önem vermektedir. Bu nedenle soru listesinde yer alan sorulara verilecek cevapların nasıl cevap defterlerine geçirileceği ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır. Örnek elde edilen verilerin analizi için bu verilerin kolay sınıflandırılabilir bir biçimde kayıt altına alınmasına özen göstermektedir. Örnek'in elde edilen bilgilerin fişlenmesi konusundaki bu titizliği farklı derlemecilerle çalışmasının yanında bilimsel standartlara uygun arşivler oluşturulması düşüncesinin yansıması olarak değerlendirilebilir.

Kaynak kişi seçimi her alan çalışmasına özgü olmakla birlikte Örnek, kaynak kişilerin "güngörmüş" kişilerden seçilmesi konusunda bir hassasiyetinin olduğu görülmektedir. Derlemecilere notlar bölümünde vurguladığı bu güngörmüşlüğü *Türk Halkbilimi* kitabında kaynak kişileri tanımlarken kullanır. "Kaynak kişilerse geleneklerin diri kaldığı, eski biçimiyle uygulandığı yerlerde yaşayan "görmüş ve geçirmiş" bilgi derlenecek kimselerdir." (Örnek, 2000, s. 61). Bugünden bakıldığında Örnek'in kaynak kişi seçiminde derleyicilere tavsiye ettiği "güngörmüşlük" kriteri oldukça öznel ve belirlenemez bir kriter olarak görülebilir. Ancak Örnek'in ölümle ilgili çalışmasındaki "soruların sorulacağı kimselerin akrabalardan, yakınlardan, tanıdıklardan olmasına; bunların kırk yaşının üstündeki yerlilerden ve ölüm âdetlerini bilen kimselerden seçilmesine"(Örnek, 1971, s. 118) biçimindeki ifadesi ve çocuk kültürü üzerine çalışmasındaki "kaynak kişilerin geleneklerine bağlı, orta tabakadan veya oranın yerlilerinden seçilmesine, bunların otuz yaşından aşağı olmamalarına, elden geldiğince derleyicilerin akraba ve yakınları arasından ve çocuklarla ilgili âdetleri, töreleri, uygulamaları bilen "görmüş ve geçirmiş" kimselerden seçilmesine özen gösterilecektir" (Örnek, 1979, s. 402) biçimindeki ifadeleri ile birlikte değerlendirildiğinde aslında o kadar da bilim dışı olmadığı söylenebilir. Nitekim yakın dönemlerde kaleme alınan bir nitel araştırma teknikleri kitabında görüşülecek kişilerin seçimi konusunda şu kriterler öne sürülür: "araştırma probleminin temel önemdeki öğeleri hakkında fikir sahibi olan, deneyimleri olan, yaşantılarından bu öğeler hakkında bilgi oluşturulabileceği kişileri örneklemine dâhil etmek amacındadır(Kümbetoğlu, 2008, s. 97)." Örnek'in kaynak kişilerin tanıdıklardan, akrabalardan ve yakınlardan seçilmesi konusundaki vurgusu, aslında çok uzun süre alanda kalarak gerçekleştirilmeyen alan araştırmalarında izlenebilecek yöntemlerden biridir. Kısa dönemli alan araştırmalarında bilgi alınacak kişilerin önceden tanınması, alanda kalarak gerçekleştirilebilecek yakınlıklarım kurulamadığı durumlarda oldukça yararlıdır. Örnek'in kaynak kişi konusundaki bir başka dikkati de cinsiyeti gözeten bir yaklaşım benimsemesi olmuştur ki bu başarılı alan araştırmaları gerçekleştirmede oldukça önemli bir noktadır. Çocuk konusundaki alan çalışmasında derleyicilere "sünnet eğitim, askere gitme ile ilgili soruları kadınlarla birlikte erkeklere, çocuk oyunlarını oyun yaşındaki çocuklara sorulmasını" tavsiye eder(Örnek, 1979, s. 402). :Cinsiyet konusunda tercihlerin nasıl yapılacağını kimi zaman derleyicilerin inisiyatifine bırakır: "Bazı soruların cevapları yaşlı ve "güngörmüş" kadınlardan bazlarının cevaplarıysa aynı nitelikteki erkeklerden daha iyi alınacağı için, özellikle bu kimseler tercih edilmelidir(Örnek, 1971, s. 118). Örnek'in kaynak kişi seçimindeki yaşlı vurgusu "geleneksel bilgileri" en iyi muhafaza ettiği düşünülen kesim olarak düşünülmeleridir ki bu derleme çalışmalarında hâlâ sıkça

kullanılan bir yaklaşımdır.

Örnek'in alan çalışmalarında dikkati çeken bir diğer özellik, alan çalışmasını bir ekip çalışması olarak görmesidir. Alan çalışmalarında ona yardımcı olan kişilerden kitaplarının ön sözlerinde bahseder. Özellikle kapsamlı alan araştırmalarında bu ekip kurumsal kimlik kazanması gereken bir yapıya dönüşür. Çocuk kültürü üzerine Türkiye'nin 230 yerleşim yerinden 575 kaynak kişiyle gerçekleştirilen alan çalışmasına dayanan kitabın ön sözünde kurum ve kuruluşların derleme çalışmalarında rol üstlenmeleri gerektiğini şöyle ifade eder:

Aslında bu türden derlemeler hiçbir zaman tek kişinin üstesinden gelemeyeceği bir sabrı, dikkati, denetimi ve maddi gideri gerektirmektedir. Başka bir söyleyişle, bu türden yoğun ve sistemli derlemeler kişilerden çok kurum ve kuruluşların üstlenmesi gereken takım çalışmalarıdır. Umut ediyoruz ki, ilgili kurum ve kuruluşlar geniş kapsamlı derleme işlerini bir an önce başlatarak, halk yaşamına ilişkin nice bilgi, beceri ve beğeniyi yitip gitmeden geleceğin araştırıcılarına bırakırlar (Örnek, 1979, s. XXIII).

Örnek, alan çalışmalarında öğretmenlerden ve öğrencilerden yararlanır. Öğretmenlerden yararlanma geleneği, daha önce yürütülen alan çalışmalarında da karşımıza çıkar. Özellikle köy öğretmenleri ilk dönem ve sonraki dönemlerdeki derleme çalışmalarında ilk başvurulan kişiler arasında yer almaktadır. Alan çalışmasının yürütüleceği yerde uzun süre kalmaya ve katılımlı gözlem yapmanın gerekliliğine inanan Örnek, bunu en rahat sağlayabilecek meslek grubunu öğretmenlik olarak görür:

Araştırıcı ya da derleyicinin araştırma yapacağı köyde bir süre geçici öğretmenlik görevi alması, böylece araştırmasını yapması kendine çok elverişli bir durum hazırlayacaktır. Çünkü, lise ya da üniversite çıkışlı birisi, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği pedagojik birtakım temel kuralları öğrendikten sonra, bir köy okulunda geçici öğretmenlik yapabilir. Böylece söz konusu köyün hem saygın bir kişisi olur hem de araştırma gereği onların arasına katılarak sosyal olguları, yaşantıları, davranışları, törenleri bütün yönleriyle gözlemleme, saptama, inceleme ve kaydetme olanağını bulur. Bu bakımdan öğretmenler derleme yapmak için en elverişli kimseler sayılırlar. Ancak, meslekten öğretmenlerin de her yıl düzenlenecek halkbilim ürünleri derleme kurslarında eğitilmeleri, konuya ilişkin yayınları okumaları, halkbilim alanındaki bilgilerini geliştirmeleri, gözleme ve derlemenin ince yanlarını öğrenmeleri gereklidir (Örnek, 2000, s. 57).

Örnek, çocuk kültürü üzerine gerçekleştirilen alan çalışmasında Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulunun 1972-73 ve 1973-74 dönemi öğrencileri ile Ankara İlköğretmen Okulu 1973-74 dönemi öğrenci ve öğretmenlerinden, ölüm üzerine yürütülen alan çalışmasında Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki eğitim ve öğretim kurumlarındaki yöneticilerden ve öğrencilerden, Sivas folkloruna ilişkin çalışmada da 100 köy öğretmeninden yararlanır.

Örnek'in derleme çalışmalarını farklı kılan bir diğer konu, derleme sırasında elde edilen verilerin tamamlayıcısı olarak düşündüğü görsel malzemelere verdiği önemdir. Doğrudan bir alan çalışması kitabı olmamasına rağmen, *Türk Halkbilimi* kitabında fotoğraf, filmlerden görüntüler, gazete küpürleri, kartlar ve mektup resimlerini etkili bir biçimde kullanır. *Anadolu Folklorunda Ölüm* kitabının sonunda mezarlıklar ve mezar taşları fotoğrafları yer alır. *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* kitabında fotoğraf kullanmazken "Sivas Bölgesi Çalışma Haritası"nı kitabın sonuna ekler. *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* kitabın-

da "konuyla ilgili fotoğrafların bulunmayışını bir eksiklik" olarak değerlendirir(Örnek, 1979, s. XXIII). Sedat Veyis Örnek'in görsel alanla teknik anlamda da ilgilendiği *Türk Halkbilimi* kitabından da anlaşılır. Fuat Bozkurt da Sedat Veyis ile 1974 yılında Göttingen Üniversitesine bir film projesi kapsamında gittiğinde tanışma fırsatı bulduğunu ifade ederek Örnek'in görsel çalışmalarla ilgisini bir anlamda doğrular.

Derleme tarihi açısından halk biliminin sözel alanlarına ve özellikle halk edebiyatına derleme çalışmaları açısından gösterilen ilgi Sedat Veyis Örnek'te azalmıştır. Örnek, derleme çalışmalarında doğrudan halk edebiyatı ile ilgili alanlara odaklanmaz ancak ele aldığı tema ile ilgili sözel verileri de göz ardı etmez. Öykü ve tiyatro oyunu yazarlığı kimliğinin bunda belirleyici olduğu düşünülebilir. *Anadolu Folklorunda Ölüm* kitabının sonlarına doğru "Ölümle İlgili Atasözleri, Deyimler, İlençler, Destanlar, Ağıtlar" başlığı altında sözlü ürünleri okuyucularla şöyle paylaşır:

Özleri bakımından konumuzu ilgilendiren bu atasözlerinden, deyimlerden, ilençlerden, destanlardan ve ağıtlardan örnekler vermekle yetineceğiz. Çünkü bunlar ayrı bir çalışmayı ve yaklaşımı gerektiren geniş bir konudur. Örneklerini vermekle yetindiklerimizin anlatım, yöresel deyiş ve söyleyiş gibi özellikleri de bu konuda çalışan uzmanları ilgilendirmekte, ister istemez konumuzun dışında kalmaktadır(Örnek, 1971, s. 95).

Geleneksel Kültürümüzde Çocuk kitabında da çocuk etrafında oluşturulan "atasözleri, özdeyişler, deyimler, sevgi ve okşama sözleri, kargışlar, bilmeceler, ninniler, ağıtlar ve masallardan örnekler verilir ancak hiçbiri analiz edilmez. Halk bilimi derlemelerinde halk edebiyatı ürünlerine ağırlık verilmesinden duyulan rahatsızlık ilk derleme çalışmalarından itibaren dile getirilir. Abdülkadir İnan'ın, Türk Halk Bilgisi Derneği aracılığıyla gerçekleştirilen derleme seyahatlerine ilişkin yazdığı rapora yazdığı ön sözde Mehmet Halid bu duruma şöyle dikkat çeker:

Seyahati esnasında Abdülkadir Beyin dikkatini celbeden meselelerden biri de, Dernek teşkilâtına dahil olsun veya olmasın, bazı istisnaları sarfı nazar, Halk Bilgisile meşgul olanların Halk Edebiyatı ve bunun da manzum kısmı haricine çıkamamalarıdır. Muhtelif yerlerden Dernek merkezine gönderilen malzemeden dörtte üçünün ve ihtimal daha fazlasının Halk Edebiyatına tealluk ettiği düşünülünce, bunu bir hakikat olarak kabul etmek zarureti nasıl olur. Demek ki Anadolu'da Halk Bilgisi mesaisi dar bir köşede sıkışıp kalmıştır. Bu halin sebebi, yanılmıyorsak, bir taraftan Halk Bilgisinin şümulüne giren unsurların lâyıkıle tefrik ve teşhis edilememesi, diğer taraftan bu unsurları toplamanın müşkül farzolunmasıdır (İnan, 1930, s. 6).

Örnek'in halk edebiyatı alanına yönelen derleme çalışmalarına, gerçekleştirdiği alan çalışmalarıyla farklı bir soluk kazandırdığı söylenebilir. İnanç, gelenek ve ritüellerle ilgili derleme çalışmalarıyla sözel alanlarda yoğunlaşan derleme çalışmalarının dışına çıkar. Sedat Veyis Örnek derleme çalışmalarını "kurtarma operasyonu" olarak görmekten öte bir araç olarak gören halk bilimcilerden biridir. Ancak Örnek'in de kendi çalışmalarını önceleyen derleme çalışmalarından beklenenlerle zaman zaman paralellikler gösteren bir üslup benimsediği de görülmektedir. Yaptığı derleme çalışmaları incelendiğinde, derleme çalışmalarından yola çıkarak toplum hakkında analizler yapılmasını ve stratejiler geliştirilmesini hedeflediği anlaşılmaktadır. Ancak Örnek'in bu verileri değerlendirmeyi kimi zaman tercih etmeyişi kimi zamanda sınırlı değerlendirmeleri bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Sedat Veyis Örnek'in Türk Halkbilimi kitabında alan çalışmasının

nasıl yapılacağına yönelik değerlendirmeleriyle yalnızca bir teorisyen olmadığı diğer çalışmalarıyla alan çalışmasının pratikte nasıl yürütüleceğine dair önemli veriler sunduğu da görülmektedir. Örnek, yürüttüğü derleme çalışmalarıyla birlikte güvenilir ve üzerinde çözümlemeler yapılabilir veriler elde etmiştir. Bu anlamda Örnek'in derlemelerin bilimsel ve sistematik bilgilere dayanan bir hüviyet kazanmasında öncü isimlerden biri olduğu söylenebilir.

Her biri kitaba dönüşen tematik ve "derinlemesine" çalışmalar gerçekleştirmesiyle de diğer alan araştırmacılarından ayrılır. Derleme çalışmalarında özellikle verilerin fişlenmesi konusunda gösterdiği titizlik alandan topladığı malzemelerin bilimselliğini güçlendirmiştir. Alan araştırması kitaplarının sonunda alanda sorulan soruları okuyucularla paylaşması da halk bilimi alanında çalışan araştırmacılar için yol gösterici olmuştur. Kitaplarının sonunda yer verdiği derlemecilere notlar kısmı, kaynak kişi tercihi, derlemede nasıl bir yol izleneceği konusunda derlemecilere yönlendirmeler sunar. Derleme çalışmalarında görsel malzemelerin tamamlayıcı olduğuna inanması ve bunu çalışmalarında uygulaması da onu farklı kılan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. *Türk Halkbilimi* kitabının kaynakça kısmından da anlaşılacağı gibi derleme konusunda Almanca kaynaklardan beslenen Örnek, alan çalışmasının planlanmasından, kimlerle nasıl görüşüleceğine, sonuçların nasıl sınıflandırılacağına kadar geniş bir yelpazede teorik görüşler ve uygulama örnekleri sunar. Bu anlamda Sedat Veyis Örnek derleme tarihine eşsiz katkılar sunan bir bilim adamıdır.

Kaynakça

Fındıkoğlu, Z. F. (Yay. Haz.) (1940). *Folklor ve Etnografya Kılavuzu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Müze ve Arşivi.

İnan, A. (1930). *Türk Halk Bilgisine Ait Maddeler IV Birinci İlmî Seyahata Dair Rapor*. İstanbul: İktisat Matbaası.

Kongar, E. (2001). *Türk Toplumbilimcileri*. C.2. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köprülüzade, M. F. (1914). Yeni Bir İlim Halkiyat: 'Folklor'. *İkdam*. Sayı: 6091.

Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma.* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Örnek, S. V. (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk.* Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.

Örnek, S. V. (1981). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki.* Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm.* Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Yener, E. (1960). *Etnografya Kılavuzu Halk Sanat ve Geleneklerini Derleme Kılavuzu*. Ankara: Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası.

Öz

Derleme çalışmaları halk bilimi disiplininin ayrılmaz bir parçasıdır. Türk derleme tarihine bakıldığında derleme çalışmalarının yapılma gerekçeleri ve derlemelerden elde edilen verilere yaklaşma biçimlerinin değiştiği görülür. Bu değişimdeki önemli isimlerden biri de Sedat Veyis Örnek'tir. Sedat Veyis Örnek, Türk halkbilimi ve alan çalışması araştırmalarına özgün katkılar yapmış bir bilim adamıdır. Eksikleri olduğunu düşündüğü sözlük ve derleme çalışmalarına bilimsel ve sistematik bir yaklaşım kazandırmayı amaçlamıştır. Derleme çalışmalarında bilimsel kriterleri esas alarak veri toplanması için önemli çabalar göstermiştir. Bu çalışmada, Sedat Veyis Örnek'in alan çalışmalarına dayanan *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* (1966), *Anadolu Folklorunda Ölüm* (1971) ve *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* (1979) başlıklı kitapları ve alan çalışmasına dair teorik ve pratik görüşlerini ortaya koyduğu *Türk Halk Bilimi* kitabından hareketle derleme çalışmaları konusundaki görüşleri değerlendirilecektir. Sedat Veyis Örnek'in alan çalışması konusundaki düşünceleri ve yürüttüğü alan çalışmalarında izlediği yöntemler halk bilimi derleme ve araştırma tekniklerinin Türkiye'de izlediği seyri görmek açısından önemlidir. Tematik ve derinlemesine alan araştırmalarıyla Örnek'in, derlemelerine bilimsel bir boyut kazandırdığı görülmüştür. Ancak alandan elde edilen verilerin yorumlanması konusunda kendisinden önceki halkbilimciler gibi Örnek'in de eksik kaldığı tespit edilmiştir. Örnek'in yine de alan araştırması konusunda hem iyi bir teorisyen hem de iyi bir uygulayıcı olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: alan çalışması, alan araştırmacısı, Sedat Veyis Örnek, derleme tarihi, halk bilim

As a Field Researcher Sedat Veyis Örnek and His Contributions To Field Works

Abstract

Field work is one of the indispensable parts of folklore. When the history of Turkish field work considered, the motivation towards conducting field works and interpretation of traditional knowledge obtained has undergone changes. One of the prominent names who have undertaken significant roles in this progress of change is Sedat Veyis Örnek. He is the scientist who has made unique contributions to Turkish folklore and field works. According to Sedat Veyis Örnek dictionary preparation and field works involve deficiencies. Therefore, he aimed at bringing in scientific and systematic approach to field works. He made considerable efforts to compile data in his field works based on scientific criteria. In this article, Sedat Veyis Örnek's opinions on field work will be evaluated with citing his books titled as *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki* (1966), *Anadolu Folklorunda Ölüm* (1971), *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* (1979) and *Türk Halkbilimi* (1977) that includes his theoretical and practical thoughts related to the field work. His remarks on and methods applied in his field works have utmost importance to understand the progress of folkloric research techniques in Turkey. Resulting from his thematic and in depth approach it has been observed that he has brought scientific dimension in his field works. However, he has revealed inadequacy in interpretation of field work data like his predecessors. Even so, he is an innovative theorist and a competent practitioner in field work studies.

Keywords: field work, field researcher, Sedat Veyis Örnek, history of field work, folklore